

JURIJ M. MOGARIČEV, *Peščernye cerkvi Tavriki*, Editura „Tavrija”, Simferopol, 1997, 382 p.

Lăcașurile de cult din perimetrul sau din imediata apropiere a „orașelor rupestre” din Crimeea comportă multiple valențe istorico-culturale. Aceste monumente de cult, săpate cu deosebită măiestrie în stânca de calcar, au atras permanent atenția atât a călătorilor cât și a oamenilor de știință. Ca rezultat au apărut diverse lucrări (jurnale de călătorie, atlase și albume cu ilustrații, gravuri, rapoarte ale săpăturilor arheologice etc.), acestea conținând date prețioase despre topografia, istoria și planimetria mănăstirilor, bisericilor și schiturilor din așa-numitele „orașe rupestre” ale Crimeii. Meritul de a colecta exhaustiv informația istorică și de a elabora un repertoriu evoluat al monumentelor rupestre din sud-vestul Crimeii îi aparține cunoscutului cercetător din Simferopol, Jurii M. Mogaričev.

În lucrarea sa, autorul prezintă lăcașurile de cult, săpate în stâncă, din orașele medievale Inkerman, Čilter-marntara, Șuldan, Eski-kermen, Mangop, Čelter-koba, Kači-kal'en, Tepe-kermen, Ciufut-kale, Uspenskij, Bakla și alte biserici rupestre, situate în afara lor. Astfel, expunerea materiei vaste despre aceste monumente a fost structurată după cele mai mari așezări rupestre. Pentru fiecare așezare în parte schema expunerii conține referințe despre localizarea monumentului, istoricul descoperii și cercetării, aspectele istoriografice, descrierea (dintensiuni, planimetrie, vestigii), cronologia, starea de conservare etc.

Autorul lucrării și-a propus elaborarea unei tipologii, fără a reuși, însă, conturarea unor principii unitare de clasificare. În continuarea acestei opinii remarcăm că cele 63 de lăcașuri rupestre atestate, dintre care 10 sunt biserici parohiale [p. 97], au fost grupate în patru categorii. Primul grup include marea majoritate care posedă toate elementele clasice pentru o mănăstire: biserică, chilii monahale, trapeze, complexe funerare, încăperi auxiliare. Printre acestea autorul enumeră Čelter-koba (secolele XIV–XV), Čilter-marmara (secolele XII–XIII), Șuldan (secolele XIII–XIV). În a doua categorie autorul a inclus complexe rupestre din valea Inkerman. În opinia autorului, acestea au apărut, probabil, în secolele X–XI, însă majoritatea au fost atribuite secolelor XIV–XV. O altă categorie de mănăstiri constituie cele care au funcționat din secolul al XV-lea, dar substituite de altele noi în secolul al XIX-lea, cum ar fi, spre exemplu, mănăstirea Uspenskij. Într-o categorie deosebită au fost evidențiate lăcașurile rupestre situate în cetăți și în imediata lor apropiere. Spre exemplu, cele patru complexe mănăstirești din Mangop, care și-au început existența în secolele XIV–XV.

În paginile lucrării prezentate Jurii Mogaričev ridică problema cronologiei siturilor rupestre. Autorul consideră că stabilirea cronologiei mănăstirilor rupestre este dificilă din cauza lipsei stratului cultural în acestea, depunerile depistate fiind ulterioare funcționării lor. De

asemenea, inscripțiile lapidare, desenele și simbolurile creștine sunt mărturii neconcludente în elucidarea problemei cronologice, perioada apariției acestora pe pereții complexelor fiind incertă. Sunt stabilite două categorii de biserici și mănăstiri rupestre în funcție de începutul perioadei de activitate a acestora. Primul grup cuprinde lăcașurile care au început să funcționeze de la sfârșitul secolului al X-lea și până în secolul al XIII-lea și al doilea grup, cele din secolele XIV–XV, autorul constatând că 70% din totalul monumentelor atestate au apărut în secolele XIV–XV.

Una dintre controversele istoriografice o constituie problema cauzelor care au determinat apariția bisericilor parohiale. Apariția acestora, constată autorul, a fost legată de procesul evoluției vieții urbane în aceste așezări. Spre deosebire de majoritatea cercetătorilor care leagă apariția lor de mișcarea iconoclastă din Bizanț, Juri Mogaričev consideră că edificarea lăcașurilor rupestre a avut loc într-o perioadă posticonoclastă, atunci când regiunea Crimeii cunoștea stabilitatea politico-economică, remarcând aceiași situație și pentru Capadocia, teritoriu, la fel, inclus în Imperiul Bizantin în acea perioadă. Situația topografică și vestigiile arhitectonice (tipul bisericii, planimetria) indică, de asemenea, apariția acestora nu mai devreme de secolele XII–XIII. Autorul prezintă aceste argumente în contextul istoriei politice, economice și religioase a Bizanțului. El

consideră că apariția lăcașurilor rupestre din sud-vestul Crimeii a fost determinată de răspândirea isihasmului. Astfel, se conchide că, acestea conturează, de fapt, hotarul răspândirii influenței bizantine în regiune.

Un spațiu extins în economia lucrării îl ocupă materialul ilustrativ, care cuprinde 356 de planșe cu desene și fotografii. Astfel, din cele 382 de pagini ale lucrării, doar 102 de pagini ocupă textul și 272 de pagini sunt consacrate ilustrației. Acestea cuprind hărți topografice ale „orașelor rupestre”, în unele cazuri cu indicarea curbelor de nivel, desene grafice cu planimetria complexelor de cult, vestigii lapidare etc. O categorie deosebită din cadrul ilustrației acestei lucrări este cea a unor gravuri din secolele XVIII–XIX și a unor fotografii după materiale inedite din Arhiva Muzeului de Etnografie din Crimeea sau din Arhiva Rezervației arheologice din Bakhčisarai.

Lucrarea prezintă anumite carențe în lista bibliografică anexată. Spre exemplu, lipsesc toate accentele necesare în titlurile de limbă franceză. Dincolo de unele inadvertențe ținem să relevăm valoarea deosebită a acestei lucrări, remarcabilă ca repertoriu vast al monumentelor rupestre și prețios ghid în studierea istoriei vieții spirituale din Crimeea.

LUDMILA BACUMENCO